

سال دهم - شماره ی سی و ششم - پاییز ۱۳۹۹

بررسی نگرش و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز

علی یار احمدی^۱، درنا سلامتیان^۲، فاطمه روستا^۳

چکیده

بسیاری از تهدیدات زیست محیطی، تخریب منابع و آلوده سازی محیط پیامد رفتار انسانی است. تنها تغییر در رفتار انسانی می تواند این مشکلات زیست محیطی را کاهش دهد. یکی از معیارهای پیش بینی رفتارهای محیط زیستی، عامل نگرش می باشد. بنابراین هدف این پژوهش، بررسی رابطه نگرش شهروندان شهر شیراز با رفتار زیست محیطی آنان می باشد. مطالعه حاضر، پیمایشی است که جامعه آماری آن شامل شهروندان (۱۵ تا ۶۰ سال) پنج منطقه از مناطق شهر شیراز می باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول منطقی کوکران تعداد ۲۶۸ شهروند و روش نمونه گیری، خوشه ای چند مرحله ای است. ابزار اصلی جهت جمع آوری داده های مورد نیاز، پرسشنامه براساس طیف دانلاپ می باشد. میانگین و انحراف نمره رفتار زیست محیطی شهروندان $16/78 \pm 7/9$ / ۷۱ (میانگین ۰ تا ۱۰۰) است که در گروه های مختلف، متغیر می باشد. سن، میزان نگرانی درباره مسایل محیط زیست و روند تخریب آن، تحصیلات و نگرش با متغیر وابسته رابطه معناداری را نشان می دهند. در مدل نهایی، نگرش زیست محیطی مهم ترین عامل تاثیرگذار بر رفتار زیست محیطی می باشد. با توجه به نتایج، لازم است برنامه های فرهنگی متنوع از جمله عملکرد رسانه ها مورد ارزیابی و تاکید قرار گیرد.

واژه های کلیدی: رفتار زیست محیطی، نگرش زیست محیطی، نگرانی زیست محیطی، شیراز.

ahmadi@rose.shirazu.ac.ir

۱- دانشیار جمعیت شناسی دانشگاه شیراز

d.salamatian@gmail.com

۲- دانشجوی دکتری جامعه شناسی دانشگاه شیراز (نویسنده مسؤول)

fatemehroosta.1390@gmail.com

۳- کارشناس ارشد جمعیت شناسی دانشگاه شیراز

مقدمه

هرچند تفکر درباره اهمیت و ارزش محیط زیست به اندازه تاریخ جوامع انسانی قدمت دارد، اما امروزه نقش عوامل انسانی برای مقابله با مشکلات محیط زیستی و نیز یافتن راه‌حل‌های مناسب، بیش از پیش مورد توجه صاحب‌نظران و اندیشمندان قرار گرفته است (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷۴؛ مهدوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲؛ صالحی و امام قلی، ۱۳۹۱). از نظر مفهومی، رفتارهای زیست محیطی، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع، احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می‌شود (حاجی‌زاده میمندی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۶).

اگرچه امروزه بسیاری از مردم خود را طرفدار محیط زیست می‌دانند، اما بر اساس نگرش‌های مثبت خود، رفتارهای مثبت در جهت حفظ محیط زیست انجام نمی‌دهند. نوردلند و گریوی (۲۰۰۲)^۱ اظهار می‌کنند دلیل احتمالی، این است که فرد در موقعیتی قرار می‌گیرد که میان منافع شخصی کوتاه مدت و منافع جمعی بلندمدت تعارض پیش می‌آید. به هر حال همان‌طور که بارو^۲ (۲۰۰۱) توضیح می‌دهد هنوز ناآگاهی قابل ملاحظه‌ای در زمینه ارتباط میان فعالیت‌های انسان و محیط زیست وجود دارد. دلیل این امر ممکن است ناکافی و نادرستی اطلاعات، داشتن نگرش‌های نادرست به محیط زیست، عدم مسوولیت در قبال محیط زیست و بسیاری از عوامل دیگر باشد. انسان در حکم عامل تأثیرگذار و قربانی این بحران به شمار می‌رود. از همین رو اصلاح روند بحران محیط زیست به اعتقاد عموم صاحب‌نظران محیط زیست در گرو اصلاح آموزه‌های انسان و تغییر در نگرش، بینش و دانش انسان نسبت به سرنوشت خود و محیط پیرامونش است (صالحی عمران و محمدی، ۱۳۸۷: ۹۸).

مشکلات محیط زیستی جهانی درباره منابع طبیعی، آلودگی هوا، آب، خاک، از بین رفتن تنوع زیستی، انقراض موجودات، افزایش بلایا و حوادث طبیعی زندگی مردم جهان

^۱ Nordland and Garvy

^۲ Baro

را با چالش‌های جدید و جدی مواجه کرده است (همتی و شبیری، ۱۳۹۴: ۲۱۷). کشور ما نیز از این چالش‌ها، معضلات و نگرانی‌ها مصون نبوده است. «مؤسسه صلح جهانی» می‌نویسد: «درحال حاضر خطری که از جانب بحران قریب‌الوقوع محیط زیستی ایران احساس می‌شود، به مراتب بیش از خطر دشمنان خارجی و منازعات سیاسی داخلی است. شاخص عملکرد محیط زیستی سال ۲۰۱۴ که از سوی دانشگاه ییلو کلمبیا انجام شده و ۲۲ فاکتور محیطی چون منابع آب، آلودگی هوا، تنوع زیستی، تغییرات آب و هوایی را مورد بررسی قرار داده بود، ایران از میان ۱۷۸ کشور مورد مطالعه، در جایگاه ۸۳ قرار گرفت (شاخص عملکرد محیطی، ۲۰۱۴).

شهرهای بزرگ ایران با چالش‌های متعددی از جمله تراکم جمعیت، مسکن، استقرار صنایع بزرگ، استقرار واحدهای عمده تولید و توزیع کالا، آلودگی هوا و شرایط زیست محیطی نامناسب، کمبود امکانات و تاسیسات جمع‌آوری و تصفیه پسماندها و ترافیک روبه‌رو هستند و قسمت اعظم پول، منابع و انرژی و خلاقیت بشر امروز صرف رفع مشکلاتی می‌شود که خود به دست خود ایجاد کرده است. راه برون رفت از مشکلاتی پیچیده و به هم وابسته که برخی آن را به بحران بحران‌ها تشبیه کرده‌اند تغییر طرز فکر و عمل است (میلر^۱، ۱۳۸۷). تغییر ویژگی‌ها و مشخصه‌های مشکلات زیست محیطی از سطح ملی به سطح جهانی، از متمرکز به پراکنده، از کوتاه مدت به بلندمدت و از پیچیدگی کم به پیچیدگی زیاد (وینوگراد^۲، ۱۳۸۱: ۸۷) ایجاب می‌کند که به جلب مشارکت عمومی توجه بیشتری شود. آگاهی دادن به افراد باید هدفمند، هماهنگ و وحدت یافته باشد. ریچارد بارت معتقد است اگر توسعه‌ی اقتصادی کمکی در جهت تکامل آگاهی نباشد، به هیچ دردی نمی‌خورد. چالش پیش روی ما عبارت از ایجاد شرایط فیزیکی لازم برای تکامل آگاهی است (بارت^۳ و سراج‌الدین، ۱۳۷۹: ۶۴).

استان فارس و شهر شیراز نیز در منطقه خشک و نیمه خشک کشور قرار دارد و

¹. Miller

². Venograd

³. Bart

برنامه‌های زیست محیطی برای این منطقه از ضرورت بالایی برخوردار است. هرگونه برنامه‌ریزی برای مشارکت دادن شهروندان در برنامه‌های حفظ محیط زیست و بهره‌مندی از توانایی آنان نیازمند شناخت علمی از نگرش و آگاهی آن‌ها در این حوزه و نوع رفتار زیست محیطی آنان است. به بیان دیگر، برنامه‌ریزی در مورد رفتارهای زیست محیطی شهروندان نیازمند دستیابی به شناخت علمی از وضعیت این رفتارها و عوامل مرتبط آن است. در این راستا، پژوهش حاضر بر آن است تا رفتار محیط زیستی در بین شهروندان شهر شیراز را بررسی و رابطه آن را با نگرش و نگرانی زیست محیطی آنان مورد ارزیابی قرار دهد. این پژوهش به این پرسش می‌پردازد که رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز چگونه است و چه ارتباطی با نگرش زیست محیطی و نگرانی زیست محیطی آنان دارد؟

تحقیقات پیشین

در ارتباط با متغیرهای زمینه‌ای می‌توان به جنسیت و وضعیت تاهل اشاره کرد. در اکثر پژوهش‌ها (حاجی‌زاده میمندی و همکاران، ۱۳۹۳؛ قادری و همکاران، ۱۳۹۲) رفتار زیست محیطی افراد مجرد با متاهل متفاوت نیست. اگرچه مطالعه امامقلی (۲۰۱۱) رابطه معناداری بین وضعیت تاهل با رفتار زیست محیطی بدست آورد. هم چنین برخی مطالعات نشان داده‌اند که زنان نسبت به مردان اهمیت بیشتری برای گیاهان و حیوانات قایل هستند و منابع طبیعی را دارای اهمیتی فراتر از تأمین نیازهای بشری تلقی می‌کنند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴؛ بنی‌فاطمه و همکاران، ۱۳۹۲)، هرچند در برخی پژوهش‌ها جنسیت، متغیر تاثیرگذاری بر نگرش زیست محیطی افراد نیست (حقیقیان، ۱۳۹۳؛ صالحی و همکاران، ۱۳۹۴).

حقیقیان (۱۳۹۳) در مطالعه خود به این نتیجه رسید که افراد مسن، نگرش و رفتار زیست محیطی متفاوتی نسبت به افراد جوان ندارند اما تعدادی از مطالعات، فرهمند و همکاران، ۱۳۹۳؛ مختاری ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳ به این نتیجه رسیدند که افراد مسن رفتارهای دوست‌دار محیط زیست را بیش‌تر از جوانان انجام می‌دهند. اوتو^۱ و کیسر^۲

1 . Otto

2 . Kaiser

(۲۰۱۴) دریافتند که با افزایش سن، افراد بیش تر در معرض اطلاعات و آموزش های محیط زیستی قرار می گیرند، بنابراین، بیش تر به تعامل با محیط زیست می پردازند و رفتار مسئولانه تری دارند. همچنین رفتارهای زیست محیطی مسئولانه دانشجویان دانشگاه به طور معنی داری با متغیر سن، رابطه دارد (اردوغان^۱ و همکاران، ۲۰۱۲).

کلانتری و همکاران (۲۰۰۷؛ به نقل از مختاری ملک آبادی، ۱۳۹۳) نشان دادند که افزایش تحصیلات و دانش پایه ای ساکنان تهران می تواند نگرش محیطی شان را تغییر داده و احساساتشان را به سوی محیط زیست سوق دهد. ابلیوتیس^۲ و همکاران (۲۰۱۰) نیز به همین نتیجه رسیدند. هرچند برخی از محققین، قادری و همکاران، ۱۳۹۲؛ وانگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۰ دریافتند که تحصیلات افراد ارتباطی با رفتار محیط زیستی آنان ندارد. تحقیق مختاری ملک آبادی و همکاران (۱۳۹۳) نشان داد موقعیت اقتصادی-اجتماعی پیش بینی کننده استفاده افراد از حمل و نقل دوستدار محیط زیست و خرید زیست محیطی است. بدین گونه که افراد با موقعیت اجتماعی-اقتصادی بالاتر، کم تر از حمل و نقل دوست دار محیط زیست استفاده می کنند و بالعکس. اما در مورد خرید محیط زیستی، هم از جانب توانایی و هم از روی انتخاب است. میانگین نگرش افراد مورد مطالعه در تحقیقات صورت گرفته یکسان نیست.

مدل هایی مانند نظریه کنش عقلانی، مدل پیش بینی کننده رفتار محیط زیستی و مدل رفتار اکولوژیکی، نگرش را به همراه عوامل دیگر به عنوان عاملی تأثیرگذار بر رفتار حفاظتی از محیط زیست در نظر گرفته اند (کلماس و آگمن^۴، ۲۰۰۲). برخی پژوهش ها، میانگین متوسط (بنی فاطمه و همکاران، ۱۳۹۲؛ صالحی و امام قلی، ۱۳۹۱) و تعدادی میانگین بالا (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴) را در نگرش زیست محیطی افراد نشان می دهند. احمدوند و نوری پور (۱۳۸۹) نیز بیان کردند میزان مشارکت در رفتارهای محیط زیستی در حد پایین بود. هم چنین، نتایج مطالعات نشان دادند که بین نگرش و

1 . Erdogan

2. Abeliotis

3. wang

4. Kollmuss & Agyeman

رفتار محیط زیستی رابطه مثبت وجود دارد (قبادی علی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ مختاری ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳، بست و مایر^۱، ۲۰۱۳).

تام و چان^۲ (۲۰۱۷) در هنگ کنگ به بررسی نگرانی و رفتارهای زیست محیطی کشورهای جهان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که در جوامعی که بی اعتمادی، باور به کنترل خارجی و اعتقاد به نظم کم‌تر است، نگرانی زیست محیطی نیز کم‌تر است و نگرانی‌های زیست محیطی در کشورهایی که فردگرایی رواج دارد، بیش‌تر است.

مبانی نظری

متغیر وابسته: رفتار زیست محیطی

نظریه رفتار برنامه ریزی شده به عنوان یکی از پرکاربردترین نظریه‌های علوم رفتاری، در پژوهش‌های مختلف در تبیین رفتار و تعیین مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر آن مورد استفاده قرار گرفته است. نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده بر این فرض استوار است که افراد منطقی بوده و پیش از درگیری در عملی خاص پیامدهای آن را ارزیابی می‌کنند (گادین و کوک^۳، ۱۹۹۶). براساس این نظریه قصد یا همان نیت افراد، پیش‌گویی کننده رفتار بوده و این سازه خود تحت تأثیر سه سازه مستقل نگرش، هنجارهای انتزاعی و کنترل رفتاری ادراک شده قرار می‌گیرد. نگرش، ارزیابی مثبت یا منفی فرد از انجام یک رفتار مشخص می‌باشد. هنجارهای انتزاعی نیز به فشارهای اجتماعی درک شده که ممکن است باعث شود فرد رفتار خاص را انجام دهد یا از آن سر باز زند، اشاره دارد (آیزن^۴، ۲۰۰۴)، سرانجام، کنترل درک شده سختی یا آسانی متصور شده در خصوص اجرای یک رفتار ویژه است. بدین صورت، مطابق این نظریه افراد در صورتی رفتاری با پیامدهای مثبت زیست محیطی انجام می‌دهند که نگرش مثبت به آن رفتار داشته باشند، دیگران از آنها

1. Best H, Mayer

2. Tom & Chan

3. Godin & Kok

4. Ajzen

انتظار آن عمل را داشته و آنها را این‌گونه حمایت کنند و خودشان را برای انجام آن رفتار و تمایل به آن قادر و توانمند ببینند (کلوکتر^۱، ۲۰۱۳) در نظریه‌ی رفتار برنامه‌ریزی شده تأثیر عوامل بیرونی نیز در نظر گرفته می‌شود. به عنوان نمونه، برپایه این نظریه می‌توان استدلال کرد که رفتار زیست‌محیطی تحت تأثیر دامنه‌ی گسترده‌ای از عوامل خارج از کنترل فرد قرار می‌گیرد. بنابراین نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده شامل فشارهای رفتاری خارج از کنترل افراد نیز می‌باشد (کیسر^۲، ۱۹۹۹) و تبیین رفتارهای محیط زیستی با استفاده از این نظریه در تحقیقات متعدد (تیلور و تاد^۳، ۱۹۹۷؛ فیلدینگ و همکاران^۴، ۲۰۰۸ و بوتیگاردز و مالزن^۵، ۲۰۱۵) گواه بر این مدعاست.

متغیرهای مستقل

۱- نگرش زیست محیطی

از دلایل اصلی بررسی نگرش‌ها یکی این انتظار است که بتوانیم رفتار شخص را پیش‌بینی کنیم. این فرض که نگرش‌های شخص تعیین‌کننده‌ی رفتارهای اوست، در تفکر غربی استقرار دارد و در موارد بسیار این فرض صادق هم هست اما تحقیقات نشان می‌دهد رابطه‌ی بین نگرش و رفتار پیچیده تر از آن است که تصور می‌شود (مختاری ملک آبادی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹). به طور کلی، نگرش‌ها در صورتی بهترین پیش‌بینی‌کننده‌ی رفتارند که: الف) نیرومند و همساز باشند. ب) نگرش‌هایی که ارتباطی ویژه با رفتار دارند. ج) نگرش‌های برخاسته از تجربه‌ی مستقیم رفتار را بهتر پیش‌بینی می‌کنند تا نگرش‌هایی که از راه خواندن و شنیدن درباره‌ی موضوعی شکل گرفته باشند. د) آگاهی، شواهدی هم نشان می‌دهد کسانی که آگاهی بیش‌تری از نگرش‌های خود دارند بیش‌تر احتمال دارد که همسازی نگرش - رفتار نشان دهند (اتکینسون، ۱۳۸۸: ۶۱۶).

1. Klockner
2. Kaiser
3. Taylor & Todd
4. Fielding & et al
5. Botetzagias & Malesios

۲- نگرانی زیست محیطی

برخی از جامعه‌شناسان به صورت مستقیم به موضوع مخاطرات دنیای مدرن از جمله مخاطرات زیست محیطی پرداخته‌اند که به صورت خلاصه دیدگاه آنان معرفی می‌شود:

گیدنز^۱ برخلاف برخی از جامعه‌شناسان، به موضوع‌های محیط زیستی و جایگاه طبیعت در نظریه اجتماعی خود توجه بیشتری نشان داده است. (بری^۲، ۲۰۰۱: ۱۲۱). وی با تمایز ریسک‌های گذشته و حال، دو نوع ریسک را از هم مجزا می‌سازد: ریسک خارجی و ریسک تولید شده. در گذشته تنوع ریسک‌ها ناشی از طبیعت بود اما امروز نگران کارهایی هستیم که خود با طبیعت می‌کنیم. این انتقال نشانه ظهور سیاست محیط زیستی و علایق محیط زیستی است (گیدنز، ۱۳۷۹: ۵۷-۵۵). گیدنز ریسک تولید شده را در قالب مدرنیته مطرح می‌کند. مدرنیته دنیای افسارگسیخته‌ای است که از نظر سرعت، دامنه و عمق دگرگونی بر نظام‌های قبلی پیش گرفته است. به گفته وی، مدرنیته یک فرهنگ مخاطره آمیز است (ریتزر^۳، ۱۳۹۰). مدرنیته احتمال کلی مخاطره را در برخی از حوزه‌ها و شیوه‌های معین زندگی کاهش می‌دهد، اما در عین حال شاخص‌های مخاطره آفرین جدیدی را مطرح می‌سازد که در اعصار پیشین بیش‌تر آن‌ها و یا همه آن‌ها ناشناخته بودند (ترنر^۴، ۱۹۹۴). گیدنز سیاست‌های زیست‌محیطی را پیشرفت‌هایی می‌داند که به سمت اخلاقی شدن نظم اجتماعی، نهادها و روابط گرایش دارد. او جنبش‌های محیط‌زیستی را کوششی برای استقرار فردی بنیادهای اخلاقی و امنیت‌هنجاری در زندگی مردم می‌داند. (بری^۵، ۲۰۰۱: ۱۲۴).

اولریش بک^۶، مفهوم جامعه مخاطره آمیز را برای بازتاب تغییرات اجتماعی اساسی ارائه داد که مشکلات محیطی را به زندگی سیاسی و اجتماعی آورده است (ترنر، ۲۰۰۶). آنچه موجب تمایز بک از سایر نظریه‌پردازان اجتماعی مدرن می‌شود، این است که وی به

1. Giddens

2. Barry

3. Ritzer

4. Turner

5. Berry

6. Ulrich Beck

امکانات بالقوه فاجعه‌آمیز و دهشتناک تخریب محیط زیست جهانی که محور مسائل زیست‌محیطی است، پرداخته است (گلدبالت، ۱۹۹۶: ۹۱). به نظر بک، طبیعت و جامعه در جامعه صنعتی کلاسیک از هم جدا شده بودند، اما در جامعه صنعتی پیشرفته عمیقاً درهم تنیده شده اند (ریتزر، ۱۳۸۴). جامعه مخاطره آمیز، جامعه‌ای است که در آن نگرانی افراد از آفات و بلایای طبیعی به سمت مخاطرات ناشی از فعالیت‌های انسانی، که اغلب شکل جهانی و عالم‌گیر دارند، متوجه شده است (قاسمی، ۱۳۸۸). به زعم بک، مشکل و تناقض اساسی در جامعه معاصر، خطرات عظیم و بلایای وخیمی است که محصول جامعه‌اند، اما جامعه به تنهایی قادر به رفع آنها نیست (بک، ۱۹۹۸). به نظر بک، در برابر خطرات هسته‌ای، شیمیایی و بیوتکنولوژیکی، دیگر امکان تصمیمات معتبر و مقتدر که توسط گروه‌هایی از متخصصان گرفته می‌شد، وجود ندارد، بلکه اقتدار در میان گستره عظیمی از گروه‌های اجتماعی پراکنده است، که ارتباط متقابل پیوسته‌ی آنها می‌تواند جامعه را به سطح جدیدی از خود-انتقادی برساند (فرانکل^۱، ۲۰۰۳). هر چند نوگرایی یا مدرنیته پیشرفته، جامعه‌ی مخاطره آمیز را به بار آورده که سرشار از مخاطرات و مصائب ناشی از نظام‌های عقلانی غیرانسانی و غیر عاطفی است، اما این امکان را نیز برای انسان‌ها پدید آورده که درباره خود و نظام روابط اجتماعی‌شان بازاندیشی کنند و در نتیجه خود و جامعه‌شان را بازسازی کنند (ریتزر، ۱۳۹۰: ۷۸۲). به بیانی دیگر، «در مواجهه با مخاطرات جدید، دانش تکنیکی و علمی و پزشکی و بهداشتی موضوع موشکافی و بررسی بیشتر قرار گرفته‌اند». بک به دانش پژوهان به خاطر نقششان در خلق و حفظ جامعه مخاطره آمیز بسیار سخت می‌گیرد. به باور وی، اغراق نیست اگر بگوییم که علوم با توجه به نحوه برخوردشان با مخاطرات در حوزه های مختلف، حیثیت تاریخی مبتنی بر عقلانیت‌شان را تا اطلاع ثانوی بر باد داده‌اند (بک، ۱۹۹۲: ۷۰). در مجموع می‌توان گفت که در اندیشه بک، تحولات صنعتی هم به افزایش مخاطرات به‌ویژه مخاطرات زیست‌محیطی و هم به کاهش اثربخشی دانش و دانشمندان در فراهم

^۱ Frankel

سازی یک زندگی عقلانی و امن برای انسان‌ها انجامیده است.

۳- اکوفمینیسم (جنسیت)

اکوفمینیسم، به عنوان یکی از شعب فرعی فمینیسم که نگران موضوعات محیط زیستی است، نقش جنسیت را در روابط اجتماعی - محیط زیستی برجسته می‌کند. شاخه‌های مختلف اکوفمینیسم، از قبیل انواع روحانیت‌گرا و معنوی، مادی‌گرا، و مقاومتی آن هر یک تحلیل انتقادی خاص خودش را از رابطه میان سرکوب زنان و به انحطاط کشاندن محیط زیست طبیعی عرضه می‌کند. آنچه در شاخه‌های مختلف اکوفمینیسم نقطه اشتراک این نظریه‌ها است، سخن از ارتباطی است که بین زنان و طبیعت قائل هستند (وارن^۱، ۲۰۰۰). بر پایه نظریه اکوفمینیسم زنان، حامی بالقوه سیاست‌های محیط زیستی هستند. اکوفمینیست‌ها بر این باورند که بین زنان و جنبش‌هایی که در راستای حفاظت از محیط زیست شکل گرفته‌اند، پیوستگی وجود دارد (دانلاپ^۲، ۱۹۷۸). مطابق رویکرد ذاتی اکوفمینیسم، پیوند زنان با طبیعت اجتناب‌ناپذیر است. در حقیقت، زنان به خاطر پاره‌ای ویژگی‌های ذاتی (نظیر فرزند آوری، مهربانی و عطوفت، مراقبت و ...) قرابت بیش‌تری با طبیعت که به نوعی، از همین ویژگی‌ها برخوردار است، دارند. این رویکرد، نقطه مقابل رویکرد برساخت‌گرایانه است که مدعی است جنسیت، برساخته‌ای اجتماعی است (کلانتری و همکاران^۳، ۲۰۰۷) و رابطه زنان با طبیعت در زمینه‌های اجتماعی خاصی برساخته می‌شود و درک رابطه زنان و مردان با طبیعت، نیازمند درک واقعیت مادی آنان (طبقه، کاست و نژاد) به همان اندازه جنسیت آنان است.

۴- سن

سن: غالب پژوهش‌ها نشان می‌دهند توجه افراد جوان‌تر به محیط، از توجه افراد مسن‌تر بیش‌تر است. ساگون و میسن هال^۴ (۱۹۹۳) در پژوهش خویش نشان داده‌اند که

1. Warren

2. Dunlup

3. Kalantar et al

4. Szagum & mesenholl

کودکان ۱۲ سال در مقایسه با کودکان ۱۵ و ۱۸ سال اهمیت بیشتری برای مسائل محیطی قائل اند. ساگون و میسن هال بیان می‌کنند که با افزایش سن توجه نسبت به محیط کاهش می‌یابد (اسفند آباد، ۱۳۹۳: ۵۳). ثبات نگرش افراد مسن بیشتر از افراد جوان است. در واقع با افزایش سن نفوذ کم‌تری بر افراد صورت می‌گیرد.

۵- طبقه اجتماعی

طبقه اجتماعی: هاوارد^۱ و همکارانش نشان می‌دهند که محیط نگرها معمولاً به طبقات اجتماعی متوسط یا متوسط به بالا تعلق دارند. با این حال مشخص نیست که مسائل محیط زیستی یکی از ارزش‌های طبقه متوسط است یا تفاوت‌های طبقاتی از جمله آموزش و پرورش، درآمد، شغل و ... باعث توجه بیشتر تر این طبقه شده است (همان: ۵۴)

چارچوب نظری

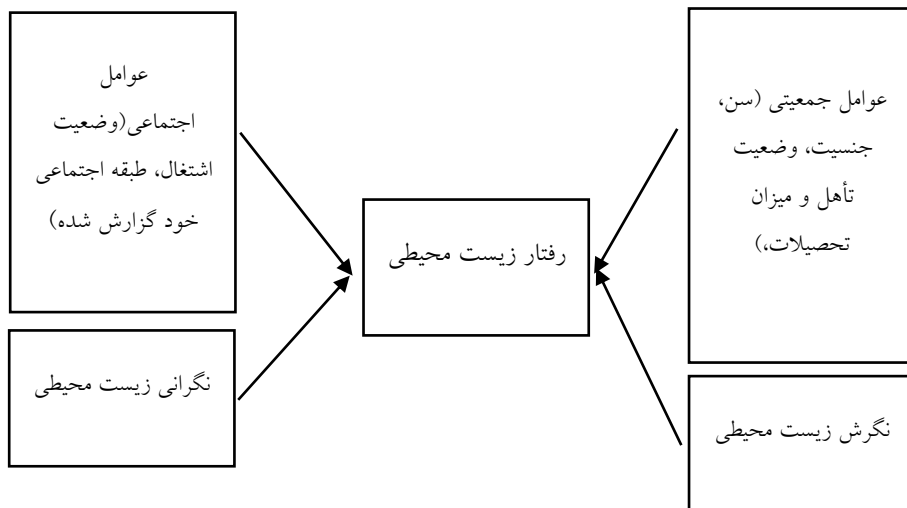
با توجه به نظریه‌های معرفی شده، چارچوب نظری ترکیبی برای تبیین فرضیه‌های پژوهش به کار گرفته شده است. براساس رفتار برنامه ریزی شده و باور تحلیلی این نظریه به نقش نگرش و رفتار ادراک شده در شکل‌گیری رفتار می‌توان به ارزیابی رابطه بین نگرش زیست محیطی با رفتار زیست محیطی پرداخت. از سوی دیگر بحث مخاطرات در جامعه که امروز در دیدگاه نظریه پردازانی چون گیدنز و بک مورد تأکید قرار گرفته است، می‌تواند برای تبیین فرضیه نگرانی زیست محیطی که همراه با نوعی ارزیابی از مخاطرات فرا روی محیط زیست است، به کار گرفته شود. برپایه نظریه‌های یاد شده، فرضیه‌های زیر در این پژوهش مورد تحلیل قرار می‌گیرند:

- بین نگرش زیست محیطی و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز رابطه معناداری وجود دارد.

- بین نگرانی زیست محیطی و رفتار زیست محیطی شهروندان شیراز رابطه معناداری وجود دارد.

^۱ Howard

- بین سن و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز رابطه معناداری وجود دارد.
- بین طبقه اجتماعی خود گزارش شده و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز رابطه معناداری وجود دارد.
- بین میزان تحصیلات و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز رابطه معناداری وجود دارد.
- بین رفتار زیست محیطی زنان و مردان شهروندان شهر شیراز تفاوت معناداری معناداری وجود دارد.
- بین رفتار زیست محیطی با توجه به وضعیت تأهل شهروندان شهر شیراز تفاوت معناداری وجود دارد.
- بین رفتار زیست محیطی با توجه به وضعیت اشتغال شهروندان شهر شیراز تفاوت معناداری وجود دارد.

مدل شماره یک: مدل پژوهش

مواد و روش‌ها

مطالعه‌ی حاضر، پژوهشی پیمایشی است که با هدف بررسی نگرش و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز انجام شده است. جامعه آماری پژوهش کلیه شهروندان

(۱۵ تا ۶۰ سال) شهر شیراز می‌باشد. حجم نمونه مورد انتخاب ۲۶۹ نفر است که به صورت خوشه‌ای انتخاب شدند. روش کار به این صورت بود که پنج منطقه از مناطق شهرداری شیراز (مناطق ۱، ۳، ۵، ۶، ۸)، به تعدادی محدوده جغرافیایی تقسیم شد و سپس چند محدوده به صورت تصادفی انتخاب گردید. بلوک‌های هر محدوده مشخص و نمونه‌ها در هر محدوده، بین ۲۰ تا ۳۰ نفر تعیین شد و در نهایت اطلاعات پاسخگویان در درون محدوده‌های جغرافیایی به دست آمد. بعد از مراجعه به درب منازل و دادن توضیحاتی درباره تحقیق، پرسشنامه‌ها به روش خودتکمیلی، تکمیل شد. دلیل انتخاب این مناطق قرار گرفتن در نقاط مختلف شهر و تنوع کیفیت زندگی مردم در مناطق انتخاب شده می‌باشد. ابزار اصلی جهت جمع آوری داده‌های موردنیاز، پرسشنامه‌ی استاندارد براساس طیف دانلاپ (۲۰۰۲) می‌باشد.

پرسشنامه شامل سه بخش کلی بود: سوالات زمینه‌ای، مقیاس رفتار زیست محیطی و مقیاس نگرش زیست محیطی. مقیاس‌ها بر اساس طیف لیکرت طراحی شدند. قبل از انجام دادن مطالعه‌ی اصلی، ابتدا پیش آزمون بر روی یک نمونه ۳۰ نفری، انجام شد. برای تعیین روایی نیز، پرسشنامه در اختیار اساتید و صاحب نظران قرار گرفت و پس از بررسی و انجام اصلاحات به اجرا گذاشته شد. نتایج تحلیل عاملی تاییدی، ضریب آلفای کرونباخ و درصد واریانس پیش بینی شده تجمعی برای هریک از شاخص‌ها در جدول شماره ۱ مشخص شده است.

جدول شماره ۱- نتایج تحلیل عاملی، عوامل استخراج شده، عدد ایگن، آلفای کرونباخ

و درصد واریانس پیش بینی شده

شاخص‌ها	رفتار زیست محیطی	نگرش زیست محیطی
Eigen value	۲/۹	۲/۵۷

۶۰/۲۳		۴۲/۵	درصد واریانس تجمعی
۰/۶۸۱		۰/۸۲۷	K-M-O Measure
۳۱۷		۴۱۱	***Bartlett's test
.۷۶		.۷۶	آلفای کرونباخ

*** سطح معناداری آزمون بارتلت ($\text{sig} \leq .001$)

بر اساس نتایج جدول، گویه‌های هر مقیاس، واریانس موجود در سنجه‌های خود را تبیین می‌کنند. همچنین در ارتباط با بحث روایی گویه‌ها، مقادیر شاخص آلفای کرونباخ در ارتباط با هر دو متغیر، ارزش بالاتر از ۰/۷۰ را نشان می‌دهد. ارزش بالای آزمون KMO و معناداری مقادیر در ارتباط با آزمون بارتلت نیز نشان می‌دهد نمونه مورد مطالعه برای انجام تحلیل عامل کفایت آماری داشته است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS نسخه ۱۶ استفاده شد. برای توصیف مشخصات فردی - اجتماعی، از آمار توصیفی مانند کای اسکویرو شاخص‌های مرکزی و پراکنندگی مانند میانگین و انحراف معیار استفاده شد. برای تحلیل رابطه مشخصات فردی - اجتماعی و نگرش با رفتار زیست محیطی ابتدا از آزمون مقایسه میانگین‌ها (T-Test و F-Test) و پیرسون استفاده گردید و سپس برای برآورد میزان تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر رفتار زیست محیطی از مدل رگرسیون خطی چند متغیره استفاده شد.

یافته‌های تحقیق

جدول شماره دو، ویژگی‌های پاسخگویان را به تفکیک متغیرهای مورد مطالعه بر اساس سطوح و میانگین نمرات رفتار زیست محیطی نشان می‌دهد. میانگین و انحراف معیار سن پاسخگویان $10/57 \pm 33/64$ است که حدود ۶۴ درصد آن‌ها ۳۵ ساله و کمتر و بقیه (۳۵ درصد) ۳۶ تا ۶۰ ساله هستند. زنان، ۵۳ درصد و مردان، ۴۳ درصد از افراد مورد مطالعه را تشکیل می‌دهند. از میان پاسخگویان، ۴۷ درصد مجرد و ۵۳ درصد درحال حاضر متأهل‌اند. در ارتباط با تحصیلات، بیشترین درصد متعلق به پاسخگویان با سطح تحصیلاتی کارشناسی (۵۲ درصد) است، در مجموع نزدیک به ۸۰ درصد از پاسخگویان تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند. ۶۵ درصد آن‌ها شاغل بوده و بیش از ۹۴

درصد، خود را در طبقه متوسط ارزیابی کرده‌اند. همچنین سطوح نگرشی پاسخگویان نشان می‌دهد اکثر شهروندان شهر شیراز، نگرش متوسط رو به بالایی در ارتباط با محیط زیست دارند (۸۷ درصد).

در بخش جانبی جدول شماره ۲ درصد افراد هر گروه از نظر وضعیت رفتار زیست محیطی (ضعیف، متوسط و بالا) به همراه میانگین نمره این رفتار گزارش شده است. به طور کلی، میانگین نمره رفتار زیستمحیطی شهروندان، $16/78 \pm 71/79$ است که نشان می‌دهد بیش از نیمی از آنان، سطح رفتار زیست محیطی بالایی دارند (۶۷/۸). در بین گروه‌های سنی، افراد ۴۵ تا ۵۵ ساله با نمره رفتاری (۷۵/۸۴) بهترین عملکرد را در ارتباط با محیط زیست داشته‌اند. در گروه تحصیلاتی، کارشناسی ارشد و بیشتر با ۷۴/۹۹، بالاترین و دبیرستان با ۶۴/۰۷ پایین‌ترین نمره در رفتار زیست محیطی را بدست آوردند. بین رفتار زنان و مردان و همچنین افراد شاغل و غیرشاغل، تفاوت‌ها چندان آشکار نیست. هرچند رفتار زیست محیطی در سطوح مختلف نگرش افراد و طبقات اجتماعی، تفاوت‌هایی دارد.

همچنین ۶۲ درصد از پاسخگویان اظهار کردند که صرف نظر از نگاه دولت، مسایل مربوط به محیط زیست و روند تخریب آن در ایران بسیار نگران کننده است. تنها ۱/۷ درصد در این زمینه اظهار عدم نگرانی کردند. شهروندان شهر شیراز، محیط زیست را به عنوان یکی از ده مسأله مهم در ایران که باید مورد توجه دولت و مردم باشد، می‌دانند و از بین دوازده مسأله محیطی زیستی مطرح شده، به ترتیب مسایلی مانند کم آبی و کاهش سطح آب‌های زیر زمینی، آلودگی هوا در شهرهای بزرگ و تخریب جنگل‌ها را به عنوان سه مسأله عمده بیان کردند. این نتایج نشان دهنده نگرانی و دقت عمیق شهروندان نسبت به وقایع پیرامونی است که به درستی با واقعیت موجود نیز منطبق می‌باشد.

جدول شماره ۲- ویژگی‌های پاسخگویان، سطوح و میانگین نمرات رفتار زیست محیطی

به تفکیک متغیرهای مورد مطالعه

مشخصات فردی	تعداد (درصد)	سطوح رفتار زیست محیطی (درصد)	میانگین نمره رفتار زیست محیطی

	بالا	متوسط	ضعیف		
۷۱/۷۹±۱۶/۷۸	۶۷/۸	۲۵/۹	۲/۸		
سن					
۶۶/۸۴	۶۶/۶	۳۰/۳	۹/۱	۷۰ (۲۴/۵)	۱۵-۲۵ ساله
۷۳/۲۲	۷۲	۲۶	۲	۱۰۳ (۳۶)	۲۶-۳۵ ساله
۷۱/۷۷	۷۱/۲	۲۸/۸	۰	۵۲ (۱۸/۲)	۳۶-۴۵ ساله
۷۵/۸۴	۷۷/۸	۲۲/۲	۰	۳۷ (۱۲/۹)	۴۶-۵۵ ساله
۷۲/۱۴	۷۷/۸	۲۲/۲	۰	۹ (۳/۱)	۵۵ ساله و بالاتر
وضعیت تاهل					
۷۰/۰۲	۶۸/۱	۲۷/۷	۴/۲	۱۳۰ (۴۷)	مجرد
۷۳/۷۰	۷۲/۷	۲۶	۱/۳	۱۵۲ (۵۳)	تاهل
تحصیلات					
۰	۰	۰	۰	۰	ابتدایی
۷۲/۰۲	۵۰	۵۰	۰	۶ (۲/۱)	راهنمایی
۶۴/۰۷	۶۰	۴۰	۰	۱۱ (۳/۸)	دبیرستان
۶۹/۹۵	۷۸	۱۴/۶	۷/۳	۴۳ (۱۵)	دیپلم
۶۸/۹۶	۵۷/۷	۳۸/۵	۳/۸	۲۶ (۹/۱)	کاردانی
۷۲/۱۷	۶۸/۸	۲۸/۵	۲/۸	۱۴۹ (۵۲/۱)	کارشناسی
۷۴/۹۹	۷۸	۲۲	۰	۵۰ (۱۷/۵)	کارشناسی ارشد و بالاتر
وضعیت اشتغال					
۷۲/۲۰	۷۰	۲۶/۴	۲/۷	۱۸۶ (۶۵)	شاغل
۷۱/۲۱	۷۰	۲۶/۲	۳/۸	۸۴ (۲۹/۵)	غیرشاغل
جنسیت					
۷۱/۸۵	۶۰	۴۰	۰	۱۶۴ (۵۷/۳)	زن
۷۱/۷	۷۰/۸	۲۵/۸	۳/۳	۱۲۱ (۴۲/۳)	مرد
طبقه اجتماعی خود گزارش شده					
۷۴/۲۷	۲/۳	۷۶/۷	۲۰/۹	۱ (۱/۴)	پایین
۷۲	۹/۶	۸۰/۸	۹/۶	۲۷۰ (۹۴/۴)	متوسط
۵۲/۶۷	۱۸/۵	۷۲/۲	۹/۳	۱۱ (۳/۸)	بالا
سطوح نگرش زیست محیطی					

۶۳/۸۸	۵۲/۴	۴۷/۶	۰	۲۲ (۷/۷)	پایین
۶۹/۹۹	۶۵/۳	۳۱/۸	۲/۸	۱۸۰ (۶۲/۹)	متوسط
۷۹/۴۸	۷۰	۲۷/۸	۲/۳	۶۸ (۲۳/۸)	بالا

در قسمت تحلیل داده‌ها با استفاده از تکنیک‌های آماری متناسب با سطح سنجش متغیرها، داده‌های تحقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. برای سنجش و ارزیابی رابطه بین متغیرهای جنسیت، وضعیت اشتغال و وضعیت تاهل از آزمون تی تست و طبقه اجتماعی با متغیر وابسته (رفتار زیست محیطی) آزمون واریانس یک طرفه (آنوا) استفاده شده است. نتایج آزمون‌ها نشان می‌دهد که بر اساس آزمون تفاوت میانگین‌ها و معناداری ارایه شده در جدول، می‌توان گفت رفتار زیست محیطی بر اساس طبقات متغیرهای جدول متفاوت نیست. برای مثال در این مطالعه، بین رفتار زیست محیطی زنان و مردان تفاوتی وجود ندارد. به عبارتی جنسیت متغیر معناداری در ارتباط با رفتار زیست محیطی نیست. این عدم رابطه در ارتباط با سایر متغیرهای مستقل وارد شده جدول نیز وجود دارد.

جدول شماره ۳- آزمون تفاوت میانگین برخی متغیرهای مستقل با رفتار زیست محیطی

متغیر مستقل	طبقات	آماره‌های استنباطی	
		نوع آزمون	معناداری
جنسیت	مرد	تی تست	N.s
	زن	-۰/۰۷۳	
وضعیت اشتغال	شاغل	تی تست	N.s
	غیر شاغل	۰/۴۳	
طبقه اجتماعی	بالا	واریانس یک طرفه	N.s
	متوسط		
	پایین	۲/۷۶	
وضعیت تاهل	مجرد	تی تست	N.s
	متاهل	۰/۱۳	

N.S: غیر معنادار

با توجه به نتایج جدول شماره ۴، آزمون همبستگی در سطح معناداری ($p\text{-value} < 0/000$) گویای رابطه بین سن، تحصیلات، میزان نگرانی افراد مورد مطالعه درباره مسایل محیط زیست و روند تخریب آن و نگرش زیست محیطی با رفتار آنان در ارتباط با محیط زیست است. شهروندان مسن‌تر، تحصیل کرده‌تر، با سطح نگرش بالا و نگرانی بیشتر درباره مسایل محیط

زیست و روند تخریب آن، عملکرد سازگارتر و مناسب‌تری با محیط زیست داشتند.

جدول شماره ۴- ضرایب همبستگی بین متغیرهای مستقل و رفتار زیست محیطی شهروندان

معناداری	ضرایب همبستگی	متغیرهای مستقل
*	۰/۱۲۶	سن
*	۰/۱۳۷	تحصیلات
*	۰/۲۹۶	میزان نگرانی درباره محیط زیست
*	۰/۳۰۵	نگرش زیست محیطی

* : معنادار N.S: غیر معنادار

سوالی که وجود خواهد داشت این است که کدام یک از متغیرهای موجود در مدل، تاثیر پایدارتری بر متغیر وابسته دارند. به عبارت دیگر با کنترل کردن مدل آیا تاثیرات همچنان معنادار خواهند بود. برای این منظور نتایج مدل رگرسیون چندگانه در جدول شماره ۵ نمایش داده شده است. براساس آنالیز رگرسیون چندمتغیره، متغیرهای تحصیلات و نگرش زیست محیطی به ترتیب با ضریب بتای ۰/۱۴۳ و ۰/۲۶۷ با نمره کلی رفتار زیست محیطی ارتباط داشتند.

جدول شماره ۵- نتایج رگرسیون چندگانه مدل تاثیر متغیرهای مستقل بر رفتار زیست محیطی شهروندان

معناداری	آزمون T	ضریب بتا	متغیرهای مستقل
N.s	۰/۹۰	۰/۰۷۶	سن
۰/۰۳۷	۲/۱۰	۰/۱۴۳	تحصیلات
N.s	۱/۰۵	۰/۰۸۴	وضعیت تأهل (متأهل)
N.s	۰/۵۴	۰/۰۴۱	وضعیت اشتغال (شاغل)
N.s	۰-۳۸	۰/۰۲۵	طبقه اجتماعی خود گزارش شده (بالا)
N.s	۱/۱۵	۰/۷۶	نگرانی در مورد مسایل محیط زیست و تخریب آن
N.s	-۰/۷۹	۰/۲۷۷	جنسیت (مرد)
۰/۰۰۰	۴/۱۱	۰/۲۶۷	نگرش زیست محیطی

N.S: غیر معنادار

بحث و نتیجه‌گیری

از زمانی که نگرانی در حال رشد در مورد محیط زیست به منزله مسأله اجتماعی تبدیل شده است. یکی از حوزه‌های پژوهشی که در جامعه‌شناسی محیط زیست

مطالعات زیادی را به خود اختصاص داده است، مطالعه نگرش، ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی است. از دیدگاه جامعه‌شناسان محیط زیست، طبیعت و جامعه در کنار هم قابل درک هستند و نباید آنها را جدا از هم در نظر گرفت. از این رو تلاش می‌کند تا عوامل مؤثر بر گرایش انسان در حفظ محیط زیست را شناسایی کند زیرا با شناخت این عوامل می‌توان به ارائه راه‌حلی برای تغییر رفتار مخرب و تشویق رفتارهای مثبت محیطی پرداخت (مختاری ملک‌آبادی، ۱۳۹۳: ۳). این مطالعه با هدف بررسی نگرش شهروندان شهر شیراز نسبت به محیط زیست صورت گرفته است. با مروری بر نظریه‌های مختلف و تحقیقات انجام شده در این زمینه، مجموعه عواملی که به نظر می‌رسد می‌تواند سهمی در تبیین رفتار معنادار زیست محیطی داشته باشند، در این تحقیق گنجانده شدند. بنابراین در این مطالعه با استفاده از روش پیمایش، به بررسی تأثیر عوامل اجتماعی - جمعیتی و نگرش نسبت به محیط زیست بر رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز پرداخته شده است.

رفتارهای زیست محیطی، مجموعه‌ای از کنش‌های افراد جامعه نسبت به محیط زیست است که در یک طیف وسیع، احساسات، تمایلات و آمادگی‌های خاص برای رفتار نسبت به محیط زیست را شامل می‌شود. میانگین و انحراف معیار نمره نگرش و رفتار زیست محیطی پاسخگویان به ترتیب $18/40 \pm 57/48$ و $16/78 \pm 71/79$ است که نشان دهنده سطح متوسط رو به بالای نگرش و رفتار زیست محیطی شهروندان شهر شیراز است. متغیرهای سن، میزان نگرانی افراد درباره مسایل زیست محیطی و روند تخریب آن، تحصیلات و نگرش افراد از جمله متغیرهای تأثیرگذار بر رفتار زیست محیطی شهروندان است.

همان‌طور که نتایج مطالعه نشان می‌دهد شهروندان مسن شیرازی رفتارهای دوست‌دار محیط زیست را بیش‌تر از افراد جوان انجام می‌دهند که با مطالعه‌ی فرهنگ‌ها و همکاران (۱۳۹۳)؛ مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۳) هم‌خوانی داشت. بنظر می‌رسد با افزایش سن، افراد بیش‌تر در معرض اطلاعات و آموزش‌های محیط زیستی قرار

می‌گیرند. بنابراین، بیش‌تر به تعامل با محیط زیست می‌پردازند و رفتار مسئولانه‌تری دارند که اوتو و کیسر (۲۰۱۴) نیز در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند. در این مطالعه، جنسیت متغیر معناداری در ارتباط با رفتار زیست محیطی شهروندان نبود به عبارتی تفاوتی بین رفتارهای زیست محیطی مردان و زنان وجود ندارد. حقیقیان (۱۳۹۳)؛ صالحی و همکاران (۱۳۹۴) در مطالعه خود به همین نتیجه رسید. هر چند پژوهش‌هایی (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴؛ بنی‌فاطمه و همکاران، ۱۳۹۲) نیز نشان داد زنان نسبت به مردان اهمیت بیشتری برای گیاهان و حیوانات قایل هستند و منابع طبیعی را دارای اهمیتی فراتر از تأمین نیازهای بشری تلقی می‌کنند. در این مطالعه افزایش تحصیلات و دانش شهروندان شیرازی توانسته است نگرش محیطی‌شان را تغییر داده و احساساتشان را به سوی محیط زیست سوق دهد. این نتیجه با مطالعه مختاری ملک‌آبادی (۱۳۹۳) و ابلیوتیس و همکاران (۲۰۱۰) هم‌خوانی داشت. به عبارتی تحصیلات بالا، احتمال پیروی از رفتار زیست محیطی را در بین افراد افزایش می‌دهد. هر چند قادری و همکاران (۱۳۹۲) و وانگ و همکاران (۲۰۱۰) به این نتیجه دست نیافتند.

در این تحقیق، موقعیت اجتماعی پیش‌بینی‌کننده رفتار زیست محیطی شهروندان نبود. هر چند مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۳) به این نتیجه رسیدند که افراد با موقعیت اجتماعی-اقتصادی بالاتر، کم‌تر از حمل و نقل دوست‌دار محیط زیست استفاده می‌کنند و بالعکس. بنظر می‌رسد شهروندان شهر شیراز صرف نظر از ارزیابی‌شان از موقعیت اقتصادی- اجتماعی خود، رفتار زیست محیطی یکسانی دارند. یکی از متغیرهایی که در کمتر مطالعه‌ای مورد توجه قرار گرفته است میزان نگرانی پاسخگویان در ارتباط با مسایل محیط زیست و روند تخریب آن می‌باشد که تاثیر بسزایی بر رفتار زیست محیطی شهروندان شیرازی داشته است. بیش از نیمی از پاسخگویان این تحقیق اظهار کردند که صرف نظر از نگاه دولت، مسایل مربوط به محیط زیست و روند تخریب آن در ایران بسیار نگران‌کننده است. این شهروندان، محیط زیست را به عنوان یکی از ده مسأله مهم در ایران که باید مورد توجه دولت و مردم باشد، می‌دانند و از بین دوازده مسأله محیطی

زیستی مطرح شده، به ترتیب مسایلی مانند کم آبی و کاهش سطح آب‌های زیر زمینی، آلودگی هوا در شهرهای بزرگ و تخریب جنگل‌ها را به عنوان سه مسئله عمده بیان کردند. این نتایج نشان دهنده نگرانی و دقت عمیق شهروندان نسبت به وقایع پیرامونی است که به درستی با واقعیت موجود نیز منطبق می‌باشد. همچنین این یافته با نظریه بک و گیدنز همخوانی دارد و آن را تأیید می‌کند. بنا به نظر بک و گیدنز جامعه مخاطره آمیز، جامعه‌ای است که در آن نگرانی افراد از آفات و بلاهای طبیعی به سمت مخاطرات ناشی از فعالیت‌های انسانی، که اغلب شکل جهانی و عالم‌گیر دارند، متوجه شده است و ایمن انتقال نشانه ظهور سیاست زیست محیطی و علایق زیست محیطی است. بنابراین می‌توان استدلال کرد نگرانی از وجود مخاطرات ناشی از فعالیت‌های انسانی و از بین رفتن مراتع، جنگل‌ها، به وجود آمدن آلودگی‌های زیست محیطی، فرسایش خاک، بیابانی شدن و ... باعث توجه هرچه بیشتر افراد به رفتارهای زیست محیطی شده است.

از دیگر متغیرهای زمینه‌ای می‌توان به وضعیت تاهل اشاره کرد. در این مورد نیز مانند اکثر پژوهش‌ها (حاجی‌زاده میمندی و همکاران، ۱۳۹۳؛ قادری و همکاران، ۱۳۹۲) رفتار زیست محیطی افراد مجرد با متاهل متفاوت نیست. این امر در ارتباط با نگرش شهروندان نیز صادق است. اگرچه مطالعه صالحی و امامقلی (۱۳۹۱) رابطه معناداری بین وضعیت تاهل با رفتار زیست محیطی بدست آورد. بطور کلی مطالعات در این ارتباط به نتایج یکسانی نرسیده‌اند.

بررسی نگرش از این رو مهم است که یکی از معیارهای پیش بینی رفتارهای محیط زیستی است. زیرا بطور کلی باور بر این است که نگرش بر رفتار انسان تأثیر می‌گذارد (بنی‌فاطمه و همکاران، ۱۳۹۲). مدل‌هایی مانند نظریه کنش عقلانی، مدل پیش‌بینی کننده رفتار محیط زیستی و مدل رفتار اکولوژیکی، نگرش را به همراه عوامل دیگر به عنوان عاملی تأثیر گذار بر رفتار حفاظت از محیط زیست در نظر گرفته‌اند. نتیجه این مطالعه نشان داد نگرش شهروندان شهر شیراز در سطح متوسط رو به بالایی است و بر اساس مدل نهایی تبیین، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر رفتار زیست محیطی می‌باشد که با نتایج

بسیاری از مطالعات منطبق می‌باشد (قبادی علی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۵؛ مختاری ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۳، بست و مایر^۱، ۲۰۱۳).

بنظر می‌رسد با توجه به نتایج تحقیق، در نظر گرفتن متغیر نگرش مذهبی افراد یا میزان دینداری آنان به ویژه با توجه به تاکیدات دین مبین اسلام مبنی بر رفتار مناسب با دنیای پیرامون امری ضروری است. هرچند از جمله نقاط قوت این مطالعه، پرداختن به متغیر میزان نگرانی افراد در ارتباط با مسایل محیط زیست و روند تخریب آن است که در مطالعات پیشین، توجه‌ای به آن نشده است. با توجه به تاثیرگذاری عمده نگرش افراد و قدرت آن در پیش بینی رفتار زیست محیطی لازم است برنامه‌های فرهنگی متنوع از جمله عملکرد رسانه‌ها در این ارتباط مورد ارزیابی و تاکید قرار گیرد.

منابع

- اتکینسون، ریتال. (۱۳۸۸). *زمینه روان‌شناسی هیلگارد*. ترجمه محمد تقی براهنی و همکاران، تهران: انتشارات رشد. چاپ یازدهم.
- احمدوند، مصطفی؛ نوری‌پور، مهدی. (۱۳۸۲). نگرش‌های محیط زیستی دانشجویان کشاورزی دانشگاه یاسوج: تحلیلی جنسیتی. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، شماره دوم، صص: ۱۳-۱.
- اسفندآباد، حسن شمس. (۱۳۹۳). *روان‌شناسی محیط*. تهران: سمت.
- بارت، ریچارد؛ سراج‌الدین، اسماعیل. (۱۳۷۹). *اخلاقیات و ارزش‌های معنوی در خدمت ارتقای توسعه پایدار بر اساس محیط زیست*. ترجمه احمد رضا اشرف‌العقابی، تهران: انتشارات محیط زیست.
- بنی‌فاطمه، حسین؛ روستایی، شهرام؛ علیزاده‌اقدم، محمدباقر؛ حسین‌نژاد، فهیمه. (۱۳۹۲). بررسی نگرش محیط زیستی شهروندان شهر تبریز براساس پارادایم محیط زیستی نو. *پژوهش‌های محیط زیست*، سال چهارم، شماره هفت، صص: ۱۸۶-۱۷۳.

¹. Best & Mayerl

- حاجی زاده میمندی، مسعود؛ سیارخلج، حامد؛ شکوهی فر، کاوه. (۱۳۹۳). بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با رفتارهای محیط زیستی (مورد مطالعه: شهر یزد). **دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه**، سال سوم، شماره اول، صص: ۸۳-۱۰۷.
- حقیقیان، منصور. (۱۳۹۳). تحلیلی بر رفتار زیست محیطی شهروندان اصفهان و عوامل موثر بر آن. **مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای**، سال ششم، شماره بیست و یک، صص: ۱۴۴-۱۳۳.
- ریتزر، جرج؛ گودمن، داگلاس جی. (۱۳۹۰). **نظریه جامعه‌شناسی مدرن**. ترجمه خلیل میرزایی و عباس لطفی زاده، تهران: انتشارات جامعه‌شناسان، چاپ اول.
- ریتزر، جورج. (۱۳۸۴). **نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر**. ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی، چاپ چهارم.
- صالحی، صادق؛ امام‌قلی، لقمان. (۱۳۹۱). سرمایه فرهنگی و نگرش و رفتارهای زیست محیطی (مطالعه موردی: استان کردستان). **فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، سال هشتم، شماره بیست و هشت، صص: ۹۲-۱۲۰.
- صالحی، صادق؛ سلیمانی، کریم؛ پازوکی نژاد، زهرا. (۱۳۹۴). بررسی نگرش و رفتار مسوولانه دانشجویان نسبت به محیط زیست مطالعه موردی: دانشجویان استان مازندران). **پژوهش‌های محیط‌زیست**، سال ششم، شماره یازده، صص: ۲۶۵-۲۷۶.
- صالحی، صادق؛ کبیری، افشار؛ کریم‌زاده، سارا. (۱۳۹۴). بررسی نقش جنسیت در جهت‌گیری‌های زیست محیطی. **علوم و تکنولوژی محیط زیست**، دوره هجدهم، شماره یک، صص: ۱۶۱-۱۴۹.
- صالحی عمران، ابراهیم؛ محمدی، علی آقا. (۱۳۸۷). بررسی دانش، نگرش و مهارت‌های زیست محیطی معلمان آموزش دوره ابتدایی استان مازندران. **فصلنامه تعلیم و تربیت**، سال سوم، شماره بیست و چهار، صص: ۹۱-۱۱۷.
- فرهمند، مهناز؛ شکوهی فر، کاوه، سیارخلج، حامد. (۱۳۹۳). بررسی عوامل موثر بر رفتارهای زیست محیطی (مورد مطالعه: شهروندان شهر یزد). **فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری**، سال چهارم، شماره دهم، صص ۱۴۱-۱۰۹.
- قادری، ناصح؛ چوپانی، سامان؛ صالحی، صادق؛ خوش‌فر، غلامرضا. (۱۳۹۲). بررسی عوامل

- اجتماعی مؤثر بر رفتار زیست محیطی در شهرستان مریوان در سال ۱۳۹۲. *مجله علوم پزشکی زانکو دانشگاه علوم پزشکی کردستان*، دوره شانزدهم، شماره چهل و هشت، صص: ۱۸-۱۰.
- قاسمی، محمد علی. (۱۳۸۸). *جامعه ریسک و اهمیت آن برای مطالعات استراتژیک. مجله مطالعات راهبردی*، دوره دوازدهم، شماره سه، صص ۴۶-۲۷.
- قبادی علی‌آبادی، سارا؛ چیدری، محمد صدیقی، حسن. (۱۳۹۵). *واکاوی رفتار و نگرش‌های زیست محیطی روستاییان در هنگام مواجهه با خشکسالی (مورد مطالعه: شهرستان کرمانشاه). فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، سال ششم، شماره دوازده، صص: ۱۵۴-۱۴۳.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۹). *گفتارهایی درباره یکپارچگی جهانی*، ترجمه: علی اصغر سعیدی و یوسف حاجی عبدالوهاب، تهران: انتشارات علم و ادب، چاپ اول.
- مختاری ملک‌آبادی، رضا؛ عبداللهی، عظیمه السادات و حمیدرضا صادقی (۱۳۹۳). *تحلیل و بازشناسی رفتارهای زیست محیطی شهری (مطالعه موردی: شهر اصفهان، سال ۱۳۹۱). پژوهش برنامه‌ریزی شهری*، دوره پنجم، شماره ۱۸، صص: ۲۰-۱.
- مهدوی، محمدصادق؛ وزیر، رؤیا. (۱۳۸۹). *بررسی عوامل اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر نگرش محیط زیستی دانشجویان علوم و تحقیقات ۱۳۸۸. پژوهش اجتماعی*، سال سوم، شماره هفت، صص: ۴۶-۱۹.
- میلر، جی. تی. (۱۳۸۷). *زیستن در محیط زیست*. ترجمه: مجید مخدوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ یازدهم
- وینوگراد، مانوئل. (۱۳۸۱). *شاخص‌های توسعه پایدار*. ترجمه: حداد تهرانی و ناصر محرم نژاد، تهران: انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- همتی، زهرا؛ شبیری، سید محمد. (۱۳۹۴). *تحلیلی بر مؤلف‌های ارتقای فرهنگ محیط زیستی مطالعه موردی: شهروندان شهر شیراز. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، دوره هشتم، شماره چهار، صص: ۲۱۹-۲۱۵.
- Abeliotis. K., Goussia. D., Sdrali I. (2010). How parents report their environmental attitudes: (A case study from Greece). *Environmental Development Sustainable*. 12. PP. 329-39.
- Ajzen, I. (2004). Constructing a TpB questionnaire: conceptual and methodological considerations", available at: pdfs.semanticscholar.org/0574/b20bd58130dd5a961f1a2db10fd1fcb9

5d.pdf.

- Barry, J. (2001). **Environmental and social theory**. translated by Hassan Snoopy, Nayyereh Tavakoli: Department of Environment, the first edition.
- Beck, U. (1992). **Risk Society: Towards a New Modernity**, London: Sage.
- Beck, U. (1998). **Risk society revisited: theory, politics and research programs**, in Adam, B.Y.
- Best. H., Mayerl. J. Values. (2013). An empirical study on the Structure of Environmental Concern and Recycling Participation. **Social Science Quartely**, 94. PP. 691–714.
- Botetzagias, L., Dima, A.F., Malesios, C. (2012). Extending the theory of planned behavior in the context of recycling: the role of moral norms and of demographic, predictors resources, Resources. **Conservation and Recycling**, 95, 58–67.
- Dunlap, R. E. and Van Liere, K. D. (1978). The new environmental paradigm: A proposed measuring instrumental and preliminary results. **Environmental Education**, 9, (10) pp. 10-19.
- Dunlap, RE. (2002). **Environmental concern: conceptual measurement issues**. Handbook of Environmental Sociology. Greenwood press, 482-524.
- Environmental Performance Index (EPI) report, (2014). Available in: <http://epi.yale.edu/epi/country-profile/iran>. Access in: 04/16/2015.
- Erdogan, M., Akbunar, S., Asik, U. O., Kaplan, H., & Kayir, C. G. (2012). The effects of demographic variables on students' responsible environmental behaviors. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 46, 3244-3248
- Fielding, K. S., McDonald, R., Louis, W. R. (2008). Theory of planned behavior, identity and intentions to engage in environmental activism. **Environmental Psychology**, 28 (4), 318-326.
- Frankel, Jeffrey A. (2003). The environment and Globalization. Nber Working Paper, No. 10090.
- Godin, G., & Kok, G. (1996). The model of planned behavior: a review of its applications to health related behaviors . **American Journal of Health Promotion**, 11(2) 87-98.
- Goldblatt, D. (1996). **Social Theory and the Environment**, Cambridge: Polity Press.
- Kaiser, F. G., Wölfing, S., & Fuhrer, U. (1999). Environmental

- attitude and ecological behavior. **Environmental psychology**, 19(1), 1-19.
- kalantari, Kh. Shabanali, H., Asadi, A., & H. Movahed Mohamadi. (2007). Determinants of sustainability of greenhouse cultivation with emphasis on educational factors in the south of Kerman province. **Psychology & Marketing**, 18(4), 389-413.
  - Klockner, A.CH. (2013). A comprehensive model of the psychology of environmental behavior- a meta-analysis. **Global Environmental Change**, 23 (5), 1028–1038.
  - Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act Environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?. **Environmental education research**, 8(3), 239-260.
  - Otto, S., & Kaiser, F. G. (2014). Ecological behavior across the lifespan: Why environmentalism increases as people grow older. **Environmental Psychology**, 40, pp 331-338.
  - Tam, K. P., & Chan, H. W. (2017). Environmental concern has a weaker association with pro-environmental behavior in some societies than others: A cross-cultural psychology perspective. **Environmental Psychology**, 53, 213-223.
  - Taylor, S.; Todd, P. (1997). Understanding the determinants of consumer composting behavior. **Applied Social Psychology**, 27(7), 602-628.
  - Turner, B. S. (1994). **Orientalism, Postmodernism and globalism**. London & New York: Routledge.
  - Turner, B. S. (2006). **The Cambridge Dictionary of Sociology**. Cambridge University Press.
  - Wang. Z., Zhang. B., Yin. J., Zhang. X. (2010). Willingness and Behavior Towards E-Waste Recycling for Residents in Beijing City. **Cleaner Production**, 19. Pp. 977–84.
  - Warren, K. J. (2000). **Ecofeminist Philosophy: A Western Perspective on What It Is and Why It Matters**. Rowman & Littlefield Publishers: Newyork.